

*Bakos Kitti PhD-hallgató,
Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék*

*Nótári Tamás habilitált egyetemi docens,
Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék*

Adalékok a szerzői jog nemzetközi és hazai fejlődéstörténetéhez

1. A nemzetközi szabályozás

Általánosságban elmondható, hogy a nemzeti szerzői jogok hatálya csupán annak az államnak a területére terjed ki, amelyben a szerző művére vonatkozóan a szerzői jogi oltalmat igényli.¹ Igaz ez a magyar szerzői jogi törvényre is: a védelem csak a magyar állampolgárokat (a megjelentetés helyétől függetlenül), a Magyarországon elsőként nyilvánosságra hozott művek szerzőit honosságtól függetlenül, valamint a külföldi szerzőket illeti meg abban az esetben, ha azt nemzetközi szerződés vagy viszonyosság biztosítja.²

A szerzői jogi védelem e territoriális jellegéből fakadóan a nemzeti szabályozás keretei között önmagában nem nyújthat elegendő garanciát a külföldi szerzők hatékony oltalmának a biztosítására.³ A nemzetközi áruforgalom és a technika fejlődése azonban a határokat átlépve a szerzői jog területén is megkívánta a külföldi szerzők megfelelő védelmi rendszerének a kiépítését, melynek következtében számos szerzői jogi tárgyú bilaterális, regionális és multilaterális nemzetközi egyezmény született. Ezek közös célja, hogy minimális

¹ Tattay Levente: *A szellemi alkotások joga* (Szent István Társulat, Budapest, 2007.) 59.; Tattay Levente: *A szerzői jog korlátai, a szabad felhasználás a szerzői jogi törvényben* (Közjegyzők Közlönye, 2001/6., 3-8., a továbbiakban: Tattay II.) 3.; Csillag György: *Az építészeti alkotások szerzői jogi oltalma* (Építésügyi Tájékoztató Központ, Budapest, 1987.) 11.

² Szjt. 2. §; Complex DVD Jogtár – a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez fűzött magyarázat a 2. §-hoz; *A szerzői jogi törvény magyarázata* (Szerk.: Gyertyánfy Péter. Complex, Budapest, 2006., a továbbiakban: Complex (Szjt.)) 37–38.

³ Nótári Tamás: *A magyar szerzői jog fejlődése* (Lectum Kiadó, Szeged, 2010.) 25.

keretszabályokat, a szerzők számára egy alapszintű, minden államban érvényesülő védelmet biztosítsanak.⁴

Az építészeti alkotások nemzetközi védelmét elemezve nem találunk olyan államközi megállapodást, amely kifejezetten az építészeti művekre vonatkozóan tartalmazna univerzális jellegű szabályozást. Emellett magukban a szerzői joghoz kapcsolódó általános jellegű nemzetközi szerződésekben sem fedezhetünk fel olyan, az építészeti alkotások szerzői jogi oltalmára fókuszáló rendelkezéseket, amelyek figyelemmel lennének az épület teljes megvalósulási folyamatának a specifikus jellemzőire, a tervezési, kivitelezési és felhasználási fázisok sajátos egymásra épülésére. Az alábbiakban az univerzális nemzetközi szerzői jogi megállapodások tartalmát, valamint az Európai Unió jogforrásait tekintjük át az építészeti alkotások szerzői jogi védelme szempontjából.

Az egyik legáltalánosabb és a legnagyobb tagállami kört felölelő nemzetközi szerzői jogi megállapodás, a Berni Uniós Egyezmény⁵ az irodalmi és művészeti művekre vonatkozóan állapítja meg tárgyi hatályát.⁶ A 2. cikk tovább konkretizálja a védett tárgyi kört az irodalom és a művészet minden alkotását felölelve, példalódzó felsorolásában az építészeti művekre, valamint ezek terveire és az építészeti jellegű vázlatokra is kitérve. Az egyezmény védelemben részesíti a származékos műveket is, az építészeti művek esetében ilyen származékos mű lehet például az épületről készült fénykép, fotóművészeti alkotás vagy ismeretterjesztő könyv, útikönyv.⁷ Az építészeti művek vonatkozásában az egyezmény csak egyetlen speciális rendelkezést tartalmaz a védett alanyi kör meghatározásánál: a szerzői jogi oltalom azon építészeti művek szerzőire is kiterjed az általános alanyi körön (állampolgárok, első nyilvánosságra hozatal, állandó lakóhely) túlmenően, amelyeket a Berni Unió államában építettek meg.⁸ A 9. cikktől kezdve a többszörözésre és a művek felhasználására vonatkozó rendelkezések között azonban már nem találunk kifejezetten az építőművészeti alkotásokra vagy ezek terveire irányadó szabályokat.

Az Egyetemes Szerzői Jogi Egyezmény hatálya szintén az irodalmi, művészeti és tudományos művek szerzői jogi védelmére terjed ki, példalódzó felsorolásában azonban nem kerül említésre az építészeti alkotások köre.⁹ A WIPO Szerzői Jogi Szerződése¹⁰ szintén nem

⁴ Tattay 59., 61.; Csillag 11.; Nótári 25.

⁵ Az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-én kelt Berni Egyezmény

⁶ Berni Egyezmény 1. cikk

⁷ Berni Egyezmény 2. cikk (3) bek.

⁸ Berni Egyezmény 3–4. cikk

⁹ Egyetemes Szerzői Jogi Egyezmény 1. cikk

¹⁰ A Szellemi Tulajdon Világszervezete 1996. december 20-án, Genfben aláírt Szerzői Jogi Szerződése

tartalmaz speciális rendelkezést az építészeti művek szerzői jogi védelmére, azok felhasználására vonatkozóan.

Nemzetközi szinten az építészeti alkotások szerzői jogi vetületeit érintő egyetlen egységesítési törekvés csak az Építészek Nemzetközi Szövetsége (UIA) által kiadott ajánlásban, irányelvben jelenik meg.¹¹ A dokumentum célkitűzésként határozza meg az építészek szellemi tulajdonának a védelmét szolgáló rendelkezések hatékony és lehetőség szerint egységes szempontok szerinti fejlesztését az unió államaiban, valamint a mű integritásához való joggal összefüggésben a szerzői jogok és a társadalom érdekeinek az egyensúlyát megteremtve részletezi a tulajdonos és az építész prioritásait, továbbá a tervek tulajdonjogának vitás aspektusait az épületek megváltoztatásához és lebontásához kapcsolódóan.¹² Az ajánlás az építészet területét elemezve kulcskérdésként és sarokpontként tartalmazza a védelem alanyaira és tárgyaira vonatkozó minimumstandardokat, ahol az építészeti alkotások speciális megvalósulási formái közül oltalomra érdemesnek tekinti egyrészt az építészeti terveket és tervdokumentációkat – beleértve a település- és a területrendezés különféle megnyilvánulási formáit is – függetlenül attól, hogy elektronikus formában vagy papíralapon kerültek-e rögzítésre az építész tervei. Mindemellett a kivitelezett épülettől, annak egyes részeitől, valamint a különféle épületegyüttesektől sem tagadható meg a szerzői jogi védelem, ha egyéni-eredeti jelleggel rendelkezve önálló alkotómunka eredményeképp születtek meg.¹³ Az ajánlás keretszabályokat lefektetve kitér még a szerzőt megillető nyilvánosságra hozatal jogára és a névfeltüntetés lehetőségére is.¹⁴

Az Európai Unió a szerzői jogot nem egységesen, hanem csak foltszerűen, az egységes belső piac hatékonyabb megvalósításához szükséges mértékben, az irányelvek segítségével szabályozza. A szoftverek, a hangfelvételek, az audiovizuális művek és az adatbázisok védelmére vonatkozó harmonizáció, valamint a védelmi idő egységesítésére irányuló törekvés mellett az EU-n belül sem kerültek megalkotásra specifikusan az építészeti alkotásokra koncentráló közösségi jogforrások,¹⁵ valamint az Európai Bíróság gyakorlatában sem találunk olyan döntéseket, amelyek kifejezetten az építészeti művekkel kapcsolatos szerzői jogi vagy iparjogvédelmi aspektusokat érintenének. Az építészeti alkotások

¹¹ UIA Accord on Recommended International Standards of Professionalism in Architectural Practice – Recommended Guidelines for the Policy on Intellectual Property and Copyright (http://www.uia-architectes.org/image/PDF/UIA-Accord%20full_def.pdf)

¹² UIA Recommended Guidelines 79., 81–82.

¹³ UIA Recommended Guidelines 80.

¹⁴ UIA Recommended Guidelines 81.

¹⁵ Nótári 28.

vonatkozásában eddig még csak a Tanács következtetései,¹⁶ valamint az Európai Parlament nyilatkozata és állásfoglalásai fogalmazódtak meg az építészet területére eső műemlékek védelmével és kulturális szerepével kapcsolatban,¹⁷ az épületek esetében pedig a különböző irányelvek szabályozási tárgyát vizsgálva az energiateljesítmények és az energiahatékonyság problémaköre került előtérbe.¹⁸ Az irányelvi szintű szabályozás érinti még a letelepedés és a szolgáltatásnyújtás szabadságával összefüggésben az építészeti szakmával és annak közösségi gyakorlásával kapcsolatos minimumkritériumokat, valamint foglalkozik az oklevelek és a képesítések kölcsönös elismerésével is.¹⁹ Az Európai Bíróság határozataiban az építészeti művek fogalma szintén nem szerzői jogi értelemben bukkan fel, hanem csak az építési beruházásokra irányuló koncessziós szerződések és közbeszerzési eljárások vonatkozásában jelenik meg,²⁰ továbbá érinti még a kapcsolódó adórendeletek értelmezését is.²¹ Az Auroux és társai ügyben hozott döntés szerint az építészeti művek a közbeszerzési és koncessziós eljárásokhoz kapcsolódóan az olyan építési vagy építészeti-műszaki jellegű munkák összességének az eredményét takarja, amelynek önmagában gazdasági vagy műszaki rendeltetése van. A megkülönböztető ismérv tehát ebben az aspektusban a munkálatok eredményének gazdasági vagy műszaki jelentőségéhez kötődik, így ezek a feltételek egy olyan szabadidőközpont esetében, amelyet kereskedelmi és szolgáltató tevékenység befogadására szántak, megvalósítják a közösségi közbeszerzési szabályozás által megkövetelt kritériumokat.²²

¹⁶ 2008/C 319/05: A Tanács következtetései az építészetéről: a kultúra hozzájárulása a fenntartható fejlődéshez

¹⁷ Az Európai Parlament nyilatkozata a bukaresti (Románia) Szent József római katolikus katedrális – veszélyben forgó történelmi és építészeti műemlék – védelmére hozandó intézkedések szükségességéről; C 305 E/254: Az Európai Parlament állásfoglalása az európai természeti, építészeti és kulturális örökségnek a vidéki térségeken és szigeteken történő védelméről

¹⁸ 2010/C 184 E/65: Az épületek energiateljesítménye (átdolgozás), Az Európai Parlament 2009. április 23-i jogalkotási állásfoglalása az épületek energiateljesítményéről szóló európai parlamenti és tanácsi irányelvre irányuló javaslatról; Az Európai Parlament és a Tanács 2010/31/EU irányelve (2010. május 19.) az épületek energiahatékonyságáról

¹⁹ A Tanács 1985. június 10-i 85/384/EGK irányelve az építészmérnöki oklevelek, bizonyítványok és a képesítés megszerzéséről szóló egyéb tanúsítványok kölcsönös elismeréséről, valamint a letelepedés és a szolgáltatásnyújtás szabadságának tényleges gyakorlását elősegítő intézkedésekről; Enczi János: *Építészeti tervezéssel kapcsolatos jogszabályok az EU országokban* (Budapesti Építész Kamara, Co-Print Kft., Budapest, 2004.) 5., 7.

²⁰ Ld. még az Európai Parlament és a Tanács 2004/17/EK irányelve (2004. március 31.) a vízügyi, energiaipari, közlekedési és postai ágazatban működő ajánlatkérők beszerzési eljárásainak összehangolásáról 1. cikk (2) bek. b) pont; Az Európai Parlament és a Tanács 2004/18/EK irányelve (2004. március 31.) az építési beruházásra, az árbeszerzésre és a szolgáltatásnyújtásra irányuló közbeszerzési szerződések odaítélési eljárásainak összehangolásáról 1. cikk (2) bek. b) pont

²¹ C-460/07. sz. ügy: Sandra Puffer. Az adóalany vállalkozásának vagyona körébe vont épület építési költségei – Az épület egy részének magáncélú használata – Vagyon előny az adóalanynak nem minősülő személyekhez képest

²² C-220/05. sz. ügy

2. A hazai történeti fejlődés

Jelen fejtegetés azt a célt tűzte ki feladatául, hogy a hatályos szabályozás vonatkozó rendelkezéseinek alapot teremtve az építészeti alkotásokhoz kapcsolódó szerzői jogi védelem hazai fejlődésének történetét ismertesse az olvasóval. Ez a megközelítés lehetővé teszi az egyes szerzői jogi jogintézmények, és a szabályozásuk mögött meghúzódó jogalkotói szándék és gazdasági ráció mélyebb megértését. Az 1884. évi XVI. és az 1921. LIV. törvénycikkek, valamint az 1969. évi III. és a jelenleg is hatályos 1999. évi LXXVI. törvények megoldásainak összevetéséből világosan látható az a fejlődési ív, amelyen e jogintézmények keresztülmentek, valamint az, hogy a szerzői jog szabályozása a technikai fejlődés által támasztott kihívásoknak megfelelni akarván miképpen újul meg, és értelmez át szabályozási koncepciókat újra és újra.

A szerzői jogi oltalom kialakulásának kezdeti időszakában a tulajdonjogi felfogás keretében védelem nélkül maradtak a nyilvános beszédek, a színművek, a zeneművek és a képzőművészeti alkotások, köztük az építészeti rajzok, a szobrok, valamint az iparművészeti díszítések is, holott az új technikai eljárási módok és a fényképezés feltalálása a szerzői jogok megsértését (bitorlását) egyre könnyebbé tették. Ebből következően a jogtudományban, de a gyakorlati életben is egyre nyilvánvalóbbá lett, hogy az írói és művészi tulajdonjogról való felfogás a műveltség általános fejlődése mellett tarthatatlan, továbbá hogy azon jogosítványok tárgyai közt, amelyek a szerzőt a fejlődés újabb állapotában megilletik, vannak olyan testetlen javak is, amelyek a tulajdonjogból vett analógiával nem védhetők, holott azok védelme egyetemes társadalmi érdeknek és nemcsak a szerző személyes jogérdekének tekinthető.²³

A szellemi alkotások jogterületének magyar szabályozása és az alapvető kódexek megszületése a 19. századra nyúlik vissza. A 20. században a fejlődési ívet a kérdéses jogterületek újraszabályozása indokolta. A második világháború következményei, a központi irányítású szocialista gazdasági-társadalmi rendszer kialakulása még inkább előtérbe állította ezt a követelményt. A szocialista jogrendszer kiépítése azonban nyilvánvalóan csak fokozatosan történhetett, és érthető, ha először az átfogó, egész jogágakat érintő alapvető kódexek kodifikálását tekintette feladatának a jogalkotó. Ebből fakadóan csak ezt követően került napirendre más fontos polgári jogi részterületek rekodifikálása, és ezek sorában a szellemi alkotások területét szabályozó normák megalkotása. A szellemi alkotások

²³ Kenedi Géza: *A magyar szerzői jog* (Atheneum, Budapest, 1908.) 16–17.

jogterületének, ezen belül is a szerzői jogok rekodifikációja kapcsán 1969-ben tették meg az első nagy lépéseket.

a) *Az 1884. évi XVI. törvénycikk*

Első szerzői jogi törvényünk, az 1884. évi XVI. törvénycikk elvi alapjai jórészt az 1870. évi német *Urheberrecht*ből kerültek átvételre.²⁴ Általában meg lehet állapítani, hogy a törvény csak a bizonyos formában megjelent gondolatot részesíti védelemben, azonban maga a módszer, az írásmód, a stílus vagy az irodalmi, szobrászati, építészeti, díszítési és fényképezési ízlés önmagában még nem lehetett védelem tárgya, hacsak a benne rejlő gondolat, a mű struktúrája miatt nem merítette ki az oltalom előfeltételeit. Minden új gondolatunk a múltban gyökerezik és lassú fejlődés, tehát gyarapodások eredménye, noha bizonyos, hogy az egyéniség bélyegét magán viseli. Eszerint tehát sem a forma, sem a gondolat egymagában nem lehetett a szerzői jog tárgya, a kettő együttvéve azonban eredeti összetételként – művé kovácsolódva – már oltalomban részesülhetett. A szerzői jog igazi tárgya eszerint az a tervszerű összetétel, amelyben a kész szellemi produktum, a mű külsőleg megjelenik.²⁵

A törvénycikk által védelemben részesített alkotások köre az írói művek, a zeneművek, a színművek, a képzőművészet minden alkotásának, valamint a fényképészet és az azzal rokon, szintén többszörösítéssel egybekapcsolt ábrázolásoknak, a térképeknek, a természettudományi, mértani, építészeti és egyéb műszaki rajzoknak a csoportjait fogta át.²⁶ Látható tehát, hogy az építészet vonatkozásában már a törvény normaszövegében (V. fejezetében) is nevesítésre kerülnek azok az építészeti, mérnöki és egyéb műszaki jellegű rajzok, ábrázolások, amelyek már a XIX. században is szerzői jogi oltalom alatt állhattak,²⁷ a törvény azonban nem tartalmaz közelebbi iránymutatást arra nézve, hogy az építészet területére eső rajzok vagy műszaki ábrák milyen kidolgozottságú vázlatokat vagy terveket takarhattak. A jogszabály a vonatkozó rendelkezések alkalmazásánál differenciál: a műszaki jellegű művek, nevezetesen a térképek, a természettudományos, mértani, építészeti, valamint más műszaki rajzok és ábrák – feltéve, hogy rendeltetésüknél fogva nem tekinthetők képzőművészeti alkotásnak – mindenben az írói művek védelmében részesülhettek. Ellenkező esetben pedig, például valamely épület homlokzati részének művészies vagy festett

²⁴ Kenedi 30.

²⁵ Kenedi 21.; Alföldy Dezső: *A magyar szerzői jog* (Grill Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1936.) 14.

²⁶ Kenedi 31., 181.

²⁷ 1884. évi XVI. törvénycikk 67. §; Kenedi 181.

kialakítása során, vagy az épület szobrászati érdekű része vonatkozásában a képzőművészeti alkotásokat megillető védelem illette meg ezeket az alkotásokat is.²⁸

Az építészet területére eső rajzok és ábrázolások jogi oltalma mellett azonban meg kell jegyeznünk, hogy a szerzői jogi védelem a rajzokon túlmenően magukra az építészeti művekre ebben az időszakban még nem terjedt ki, hiszen a törvény 66. §-a az épületeket mint építészeti alkotásokat kizárta a szerzői jogi védelem hatálya alól. Ez a törvényhez kapcsolódó miniszteri javaslat indokolásában is megjelenik: „Az építészeti művekre a törvény védelme nem terjed ki, amennyiben a kész épület utánzását, illetőleg lerajzolását és képmásának sokszorosítását nem lehet az írói és művészi alkotások utánzásával azonos bitorlásnak tekinteni. Az építészeti rajzok azonban mint önálló művészeti termékek a törvény védelme alá esnek.”²⁹ Az építészeti művek csoportjába a kor felfogása szerint a már kész formában realizálódott épületek, a nyilvános emlékművek, a diadalkapuk, a közutak és minden más olyan műtárgyak tartozhattak, amelyek nem minősíthetők szobrászati alkotásoknak. A törvényi rendelkezés és a miniszteri indokolás összevetésével tehát megállapítható, hogy az építészeti alkotásokban megnyilvánuló egyedi kialakítás, a homlokzaton vagy a szerkezeti elemekben megjelenő individuális jelleg minden olyan cselekménnyel szemben védtelenül maradt, amely az épület többszörözésére vagy ezzel kapcsolatos más felhasználási cselekményre irányult.³⁰

A következőkben a törvényi szabályozás által tett megkülönböztetés szerint haladva mutatjuk be azokat az általános, valamint képzőművészeti alkotásnak is minősülő ábrák és rajzok esetében a speciális szabályokat, amelyeket témánk szempontjából és a későbbi vizsgálódási aspektusaink szemszögéből relevánsnak tartunk.

A képzőművészeti alkotásokhoz kapcsolódóan kiemelésre méltónak tartjuk a törvény azon rendelkezését, amely a szerzői jogok bitorlásának tekinti a képzőművészet alkotásainak az utánképzését, vagy ha a képzőművészet valamely alkotása az építészet területén felhasználva, annak alkotásain feltűnve kerül utánzásra.³¹ A törvény 62. §-a a szabad felhasználás esetei körében nevesíti az átdolgozás esetét is abban az esetben, ha a mű felhasználásával egy másik szerzői mű hozható létre, valamint a nem kereskedelmi célból történő másolatkészítés cselekményét is. A hivatkozott rendelkezés nem tekinti szerzői jogbitorlásnak az utcákon, köztereken és más hasonló nyilvános helyen, állandó jelleggel felállított – a törvény e fejezetének szabályozási körébe vont – művek más múnemben történő

²⁸ 1884. évi XVI. törvénycikk 67. §; Kenedi 182.

²⁹ Ld. a miniszteri javaslat indokolását. Idézi Kenedi 31., 169., 179.; Knorr Alajos: *A szerzői jog magyarázata* (Mayer Sándor, Vác, Budapest, 1890.) 176.

³⁰ Kenedi 179–180.

³¹ 1884. évi XVI. törvénycikk 60–61. §; Kenedi 172., 176–177.

utánképzését sem. A nyilvánosan kiállított tárgyak alatt csak a szoborművek értendők, így nem megengedett a házak külső oldalán megjelenő képek többszörözése, illetve utánképzése sem.³²

Az építészeti rajzok és ábrák vonatkozásában a törvény egy speciális, kifejezetten erre a védelmi körre irányadó szabad felhasználási esetkört is meghatároz akkor, amikor úgy rendelkezik, hogy nem tekinthető a szerzői jog bitorlásának ezen rajzok és ábrák felvétele olyan írói munkába, amelynél a rajzok és ábrák csak a szöveg értelmezésére és szemléltetésére szolgálnak. A szabad felhasználás további feltétele ebben az esetben, hogy az eredeti szerző és a forrás is világosan feltüntetésre kerüljön.³³ A törvény ezen rendelkezése azonban már a 20. század fordulóján is értelmezési nehézségeket okozott: nem tartalmazott iránymutatást az átvétel korlátaira vonatkozóan, így az építészet és a technikai szellemi alkotásainak a vonatkozásában túlságosan nagy teret hagyott a szabad felhasználásnak a művészi közérdeket meghaladó mértékben minősítve ezeket az alkotásokat közkinccsé.³⁴

b) Az 1921. évi LIV. törvénycikk

Az 1921. évi LIV. törvénycikk szerint a szerző szerzői jogainak az alapját a gondolat kizárólagos ismerése, a művészi alak, amelyben azt rögzítette, vagy az a technikai eljárás képezi, amelyet a gondolat megvalósítására a szerző feltalált. A törvénycikk védelemben részesíti az írói műveket,³⁵ a zeneműveket,³⁶ a képzőművészet és iparművészet alkotásait,³⁷ a fényképeszeti műveket,³⁸ a szövegképeket, a mozgófényképeszeti műveket,³⁹ térképeket, a törvényben meghatározott terveket, rajzokat, ábrákat és plasztikai műveket is.⁴⁰ Az 1884. évi szabályozáshoz képest a védelem tárgyi körét vizsgálva előrelépésként és fejlődésként értékelhetjük, hogy a törvény már részletesebb körülírást és felsorolást tartalmaz az építészeti tárgyú rajzokkal kapcsolatban: szerzői jogi oltalom alatt állhatnak az építészeti, műszaki, mérnöki, valamint a tudományos vonatkozású tervek, rajzok, ábrák és vázlatok is. Külön nevesítésre kerül tehát az építészeti és mérnöki tervek kategóriája is, azonban továbbra sem

³² 1884. évi XVI. törvénycikk 62. § 3. pont; Kenedi 175.; Knorr 168.

³³ 1884. évi XVI. törvénycikk 68. §; Knorr 179.

³⁴ Kenedi 182.

³⁵ Szalai Emil: *A magyar szerzői jog* (Atheneum, Budapest, 1922.) 7–8.

³⁶ Szalai 31–33.

³⁷ Szalai 37.

³⁸ Szalai 42–43.

³⁹ Szalai 43–44.

⁴⁰ Szalai 42., Ld. még Alföldy 12.; *Magyar magánjog, I. Általános rész – Személyi Jog* (Szerk.: Szladits Károly. Grill Kiadó, Budapest, 1941.) 665.; Világhy Miklós–Eörsi Gyula: *Magyar polgári jog, II.* (Tankönyvkiadó, Budapest, 1965.) 264., 284.; A szerzői jogi védelem előfeltételeire vonatkozóan ld. Világhy–Eörsi 281–283.

tudhatjuk pontosan, hogy a vázlatok esetében milyen feltételek megvalósulása és milyen részletességű kialakítás szükséges a szerzői jogi oltalom elnyeréséhez.

A törvény korábbi szerzői jogi törvényünkhöz hasonlóan fenntartja a szabályozás differenciáltságát: a védelem szempontjából az építészeti, műszaki, mérnöki tervek, rajzok és ábrák tekintetében különbséget kell tenni aszerint, hogy azok olyan művek-e, amelyek képzőművészeti vagy iparművészeti alkotásoknak nem tekinthetők, amikor is a törvénynek az írói művekre vonatkozó 1–44. §-ai kerülnek megfelelő módon alkalmazásra, ellenkező esetben viszont a képző- és iparművészeti alkotásokra vonatkozó 60–66. §-ok az irányadók. Az építészeti tervek a törvény alkalmazásában rendeltetésüknél fogva képző és iparművészeti alkotásoknak tekintendők, így a továbbiakban az erre vonatkozó speciális rendelkezéseket vesszük csak górcső alá.⁴¹

Az 1921. évi LIV. törvénycikk 60. §-a a képzőművészeti alkotások szerzői jogi oltalmáról rendelkezik. A törvénycikk a képzőművészet minden alkotását, tekintet nélkül külső megjelenésének módjára vagy alakjára, védelemben részesíti, és pedig kifejezetten az építészeti, nyomtatás alkotásait is hatálya alá tartozónak tekinti.⁴² A szabályozás nem tesz különbséget között sem, hogy a mű csupán esztétikai célok használatában áll-e, vagy egyúttal iparművészeti alkotásként olyan használati tárgyat is megtestesít, amely gyakorlati funkciókat helyez előtérbe. Közömbös a védelem szempontjából az is, hogy az alkotás már végeleges alakjában, vagy még csak közbenső alkotási stádium valamelyikében áll-e.⁴³ Védelemben azonban csak az alkotások művészi elemei részesülnek, így nem terjedt ki az oltalom a művészietlen, sablonos alkotásokra, de ugyanez vonatkozik az építészeti művekre is a korábbi szabályozás vonatkozó állásfoglalását és megközelítését fenntartva. Az építészeti mű fogalma nem szorítkozik tisztán az építményekre, hanem ide eshetnek a földfelülettel össze nem függő építőművészeti termékek is, például a vasúti díszkocsi és a légi jármű.⁴⁴

A törvénycikk szerint a képzőművészeti alkotások (így az építészeti, mérnöki és műszaki tervek, rajzok, ábrák) többszörösítése, közzététele, forgalomba hozatala a védelmi időn belül a szerző kizárólagos joga.⁴⁵ A törvénycikk többszörösítésnek tekinti az utánképzést és az építészeti alkotások esetében az utánépítést is,⁴⁶ nem forog azonban fenn az utánképzés cselekménye valamely képzőművészeti alkotás elemeinek olyan felhasználása esetében,

⁴¹ 1921. évi LIV. törvénycikk 67. §; Alföldy 160.

⁴² Világhy–Eörsi 287.

⁴³ Alföldy 143–144.

⁴⁴ Szalai 37.; Alföldy 144.

⁴⁵ 1921. évi LIV. törvénycikk 60. §; Alföldy 15.; Magyar magánjog 684.

⁴⁶ 1921. évi LIV. törvénycikk 60. §; Alföldy 16., 144.; Magyar magánjog 684–685.

amely mellett a felhasznált eredeti mű már egészen háttérbe szorul, és önálló, új, egyéni jellemzőkkel bíró alkotás jön létre. Az építészeti alkotások vonatkozásában azonban a törvény rendelkezése alapján a szerző hozzájárulása nélkül tilos az építészeti művek utánépítése még abban az esetben is, ha az ingyenesen történik.⁴⁷ Utánépítés alatt a korabeli szabályozás nem csupán egy már meglévő és egy kivitelezett épület újbóli megvalósítását értette, hanem ide sorolta az olyan építési cselekményeket is, amelyek egy még fel nem épített építészeti alkotás tervének a felhasználását jelentették.⁴⁸ A jogszabály, számolva a közfelfogással, amely az utcákon, tereken felállított képzőművészeti és építészeti alkotásokat közkinccsnek tekinti, és egyben a városok látképének minél szélesebb körben való terjesztése céljából is, megengedi az utcákon, köztereken és a szabadban maradandóan felállított műveknek (szobrok, épületek) többszörösítését, de csak képes ábrázolásban (fénykép, rajz, festés).⁴⁹ Nincs tehát megengedve a szobrok, épületek plasztikai úton való utánképzése, e rendelkezés hatálya azonban csak a szabadban felállított alkotásokra szorítkozik, tehát a nyilvános épületek belsején lévő művek e tekintetben is szerzői jogi védelem alatt állnak. Nem vonja ki a törvény a védelem alól azokat a műveket sem, amelyeket átmenetileg valamely kiállítás, ünnepély, díszfelvonulás céljából állítottak fel. Építészeti műveknél csak a szabadból látható külső látkép egy síkban való ábrázolása megengedett az épülettel együtt, ellenben tilalomba ütközik a házra időlegesen felragasztott plakátnak mint műalkotásnak többszörösítése, utánképzése és terjesztése. Magától értetődik, hogy a törvény a megengedett többszörösítés példányainak utánképzéssel létrejött utáztatoknak a forgalomba helyezése, optikai készülékkel való üzletszerű bemutatása, rádió útján való közlése is megengedett.⁵⁰

A törvény tárgyalja, hogy mikor lehet valamely képzőművészeti alkotás másolatát, utánképzését valamely írói műbe felvenni, és a közművelődés érdekében megengedi a már megjelent művek hű többszörösítésének felvételét a cél által indokolható korlátozott terjedelemben, de csak nagyobb önálló tudományos vagy ismeretterjesztő műben kizárólag iskolai használatra, többek műveiből szerkesztett gyűjteménybe. A többszörösítés hűségét nem érintheti a mű méreteinek arányos módosítása, vagy a használt technikai eljárás miatt nélkülözhetetlen egyszerűsítés.⁵¹

A mű integritásához való joghoz kapcsolódóan az 1921. évi LIV. törvénycikk megtiltja, hogy a szerzői jog átruházása esetében a szerző a művén olyan változtatásokat

⁴⁷ vö. 1921. évi LIV. törvénycikk 5. §, 62. § 1. pont; Alföldy 145., 147.

⁴⁸ Szalai 37–38.; Alföldy 147.

⁴⁹ 1921. évi LIV. törvénycikk 62. § 2. pont; Szalai 38.

⁵⁰ Alföldy 147–148.

⁵¹ 1921. évi LIV. törvénycikk 9. § 1. pont; Alföldy 148–149.

végezzen, amelyek annak jogos érdekét sértik, akire a szerzői jogát átruházta. Arról azonban a törvénycikk nem tartalmaz rendelkezést, hogy az, aki a szerzői jogot megszerezte, a szerző hozzájárulása nélkül eszközölhet-e a szerző érdekeit sértő olyan változtatásokat, amelyek még nem esnek az átdolgozások, feldolgozások fogalma alá. Kétségtelen, hogy a szerzői jog bármely átruházása esetére, sőt a törvénycikken alapuló szabad megjelentetés eseteiben is a szerzők fontos érdeke fűződik a művükön való változtatások hatékony eltiltásához, ami bizonyos tekintetben közérdekből is kívánatos.⁵² Ehhez kapcsolódóan már a 19. század végén és a 20. század elején is csak olyan változtatások lehettek megengedettek, amelyek a szerző becsületére vagy hírnevére nem voltak sérelmes. Ilyen korlátok mellett lehetővé kell tenni azt, hogy az, aki a szerzői jogosítványokat megszerezte, a szerző hozzájárulása nélkül is alkalmazhasson olyan változtatásokat, amelyek a szerzőre nézve nyilvánvalóan nem tekinthetők sérelmesnek.⁵³

A későbbi fejlődés szempontjából fontosnak tartjuk kiemelni még azt is, hogy a 63. § rendelkezése szerint a műre mint magánjogi értelemben vett dologra vonatkozó tulajdonjogot élesen meg kell különböztetni a műre mint szellemi termékre vonatkozó szerzői jogtól.⁵⁴ Általános szabály a szerzői jogban, hogy a mű tulajdonának átruházása még nem foglalja magában a műre vonatkozó szerzői jog átruházását, átszállását is.⁵⁵ Ezt a jogelvet a képzőművészeti és iparművészeti alkotásokra sokkal határozottabban fejezi ki, amikor úgy rendelkezik, hogy ha a szerző valamely művét másnak tulajdonába bocsátja, ezzel a szerzői jog nem tekinthető átengedettnek.⁵⁶ Lehetnek egyébként az esetnek olyan körülményei, amelyekből a felek azon akaratára lehet következtetni, hogy a szerző a tulajdon átruházásával szerzői jogosítványokat is átruházott. A tekintetben, hogy a tulajdonos tartozik-e a művet a szerzőnek szerzői jogai gyakorlása céljából kiadni, a törvény nem tartalmaz rendelkezést, olyan különleges magánjogi szabály sincs, amely ezt a kérdést eldöntené. A tulajdonosnak arra kötelezése, hogy a művet több eredeti példányban való többszörösítés céljából a szerzőnek kiadja, sértheti jogos érdekeit. A szerzőnek vagy jogutódjának különben mindig módjában áll valamely képzőművészeti alkotás átruházása alkalmával kikötni, hogy kérésre a tulajdonos neki lehetővé tegye a többszörösítést, utánképzést. Nincs olyan jogszabály sem, amely a tulajdonost arra kötelezné, hogy a műtárgyat időlegesen átengedje kiállítás céljára, akkor sem, ha nemzeti kulturális célról van szó; ellenben nincs akadálya annak, hogy a

⁵² Nótári 97–98.; Alföldy 36.

⁵³ Alföldi 38.

⁵⁴ 1921. évi LIV. törvénycikk 63. §; Alföldy 39., 149.; Világhy–Eörsi 285.

⁵⁵ Szalai 40.; Világhy–Eörsi 285., 287.

⁵⁶ Alföldy 39., 150.; Világhy–Eörsi 287.

tulajdonos megállapodjon a szerzővel abban, hogy az általa megvásárolt műről újabb eredeti példányokat ne készítsen, és módjában áll az ilyen megállapodás betartását kötbér kikötésével vagy egyéb módon biztosítani. Ami pedig a tulajdonosnak a képzőművészeti alkotás felett a tulajdonjogból fakadó szabad rendelkezési jogát illeti, a törvénycikk nem tartalmaz olyan intézkedést, amely a tulajdonost ide vonatkozóan korlátozná, a tulajdonában lévő művet nemcsak nem köteles a romlástól, pusztulástól megóvni, de még attól sincs eltiltva, hogy a művet megsemmisítse.⁵⁷ A 65. § az abban említett és az írói művekre vonatkozó rendelkezések megfelelő alkalmazását mondja ki a képzőművészeti alkotásokra. Nem lehet az építményeket – ha bitorlással jöttek is létre – a 20. § rendelkezése alapján megsemmisíteni, vagy előállításuk áráért a szerzői jog alanyának tulajdonába bocsátani és azokat károsító alakjuktól állaguk lényeges sérelme nélkül megfosztani. Az egyes épületi elemek és dekoratív díszítések ebből fakadóan csak abban az esetben távolíthatóak el elkobzás útján, ha ezzel az épület, valamint annak a külső kialakítása nem szenved sérelmet.⁵⁸

c) Az 1969. évi III. törvény

Az 1969. évi szerzői jogi törvényünk már szakított az 1921. évi LIV. törvénycikk azon koncepciójával, amely az írói műveket állította a szabályozás középpontjába ezekhez fűzve a szerzői jog általános szabályanyagát is. A jogszabály, kerülve a túlzott irodalomközpontúságot, külön fejezetekben állapítja meg a valamennyi művészeti ágra kiterjedő általános rendelkezéseket, és külön-külön határozza meg az egyes műfajok speciális szabályait is; ezáltal a felhasználó szervek és a szerzők részére is áttekinthető, közérthetőbb szabályozást ad. Mindemelllett a szerzői jogi oltalomban részesülő alkotások körén túl a törvény kiterjeszti a védelem határait az ún. rokonjogok területére is.⁵⁹ E körben oltalmat nyertek az előadóművészek művészi teljesítményei, valamint a szellemi munkának az alkotáshoz közel álló egyes termékeit is.

A törvény külön fejezetben rendezi az építészeti és műszaki jellegű alkotások szerzői jogi oltalmára vonatkozó rendelkezéseket. Ennek keretében szerzői alkotásként védi az építészeti alkotások, a műszaki létesítmények, az épületegyüttesek, illetőleg a városépítészeti együttesek terveit, beleértve a típusterveket és magát a tervek alapján realizálódó kész épületeket is; valamennyi kategóriában megkövetelve azonban, hogy a védelem előfeltételül meghatározott törvényi kritériumoknak és a művészi megformálás által megkövetelt

⁵⁷ Alföldy 150–151.

⁵⁸ Szalai 41.; Alföldi 156–157.

⁵⁹ Petrik Ferenc: *A szerzői jog* (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990.) 19.

követelményeknek megfeleljenek. A jogszabály nem csupán a terv végső stádiumára terjeszti ki az oltalmat, hanem védelemben részesíthető minden egyes tervfázis alkotó jellegű eredménye is, ha az egyéni, individuális és eredeti jelleggel került kialakításra. A törvény és a végrehajtási rendelet definiálja a műszaki alkotás fogalmát is: minden olyan műszaki létesítmény terve ebbe a kategóriába sorolható be, amely az épület fogalmi körébe nem tartozó, önálló, eredeti jellemzőkkel bíró technikai jellegű alkotást testesít meg, vagy valamely ipari üzem, egység teljes gépi berendezésének az egyedi megoldását tartalmazza.⁶⁰ A rSztj. 51. §-a, valamint a rSztj. vhr. 36. §-a értelmében azonban nem tartoztak a szerzői jogi védelem hatálya alá azok a fényképek, műszaki rajzok, építészeti, mérnöki és egyéb műszaki vagy szerkezeti tervek, vázlatok vagy makettek, amelyek nem érték el a tudományos vagy művészi alkotás színvonalát. Ennek ellenére azonban a törvény hivatkozott rendelkezései alapján mégis jogi védelem illethette meg őket, még akkor is, ha a rokonjogok köre csak korlátozottabb mértékben érvényesülhetett, mint a szerzői jogi oltalom.⁶¹ Mindemellett nem a speciális rendelkezések alkalmazásával, hanem az általános szabályok alapján részesülhettek védelemben a tudományosnak minősülő építészeti szakkönyvek és folyóiratcikkek is.⁶²

Az 1969. évi szerzői jogi törvényünk bár nem törekszik definiálni a védelem alanyának a fogalmát, azonban meghatározza, hogy kit illetnek meg a szerzői jogi oltalomból fakadó jogosítványok: a szerző az, aki a művet megalkotta, melyet a törvény az építészeti alkotásokra vonatkozó speciális rendelkezések körében azzal konkretizál, hogy az építészeti művek és a műszaki létesítmények vonatkozásában szerzőnek a tervezőt kell tekinteni.⁶³ Emellett az egymásra épülő tervfázisok vonatkozásában felmerülhet a továbbfejlesztésben résztvevő mérnök azon alkotó jellegű tevékenysége is, amely szintén szerzői jogi oltalomra érdemes, valamint az épület és a tér kialakítása során a közreműködő építészek, műszaki tervezők vagy belsőépítészek hozzáadott munkája is hordozhat magán individuális jegyeket.⁶⁴

Az 1969. évi III. törvény tehát elismeri az építészeti és egyéb műszaki létesítmény alkotó munkát végzett tervezőjének szerzői jogát és biztosítja, hogy nevének feltüntetését igényelhesse nemcsak a terven, hanem magán az épületen, illetőleg a létesítményen is. Gondoskodnia kellett a törvénynek arról is, hogy az építészeti és műszaki létesítmény alkotójának a mű bemutatásához fűződő szerzői jogait a létesítmény használója alapos ok

⁶⁰ rSztj. 44. § (1) bek.; rSztj. vhr. 1. § (1) bek., 32. § (1)–(2) bek.; Csillag 24–25., 31–34., 38–39., 42.; Petrik 233.

⁶¹ Csillag 40–41., 199–200.; Petrik 273.

⁶² *Kézikönyv* 320.

⁶³ rSztj. 4. § (1)–(2) bek., 44. § (1) bek.; Csillag 53.

⁶⁴ Csillag 54–56.

nélkül ne akadályozhassa.⁶⁵ A szabályok a jelenlegi gyakorlatnak megfelelnek, az alkotójellegű tervező munkának kifejezett jogszabályi elismerése azonban új mind az építészet, mind a műszaki létesítmények (például híd, közlekedési csomópont, iparüzem teljes gépi berendezésének egységes tervezése) területén.⁶⁶

A mű egységéhez való joghoz kapcsolódóan a mű bármiféle – jogosulatlan – megváltoztatását a szerző személyhez fűződő jogának megsértéseként írja le a jogszabály, amely azonban a mű integritásának túlzott, életszerűtlen védelmét eredményezve mások alkotói, előadóművészi szabadságának aránytalan és ésszerűtlen korlátozásaként hatott.⁶⁷ Az építészeti alkotások esetén ez a szabály azzal a konkrétummal kiegészítve jelenik meg, hogy csak minden olyan megváltoztatás tekinthető a szerző hozzájárulása nélkül jogellenesnek, amely az épület külső megjelenését, a rendeltetésszerű használatát vagy üzemeltetését befolyásolja, azokat hátrányosan érintve módosítja.⁶⁸ Ide sorolható az az esetkör, amikor a megvalósult és a kivitelezett épület eltér a tervektől, vagy a kész épületet annak külső jellegzetességeit is megváltoztatva az idő folyamán átalakítják, átépítik.⁶⁹

A szerzőt, jelen esetben a tervezőt megillető vagyoni jogok legfontosabb intézménye a mű társadalmi felhasználásának az engedélyezése (a szabad felhasználás törvényben foglalt eseteit kivéve).⁷⁰ A felhasználási cselekmények közül a mű többszörözéséhez, illetve annak engedélyezéséhez való jogot a többszörözés fogalmának a bővítésével indokolt kiterjeszteni: a szabályozásnak ki kell fejeznie, hogy többszörözés a mű rögzítése és egyetlen másolat készítése is, történjék az bármilyen célból is. Az építészeti alkotás körében többszörözésnek kell minősülnie az alkotás kivitelezésének és utánépítésének, magában kell foglalnia a művek hang- és képfelvételen való rögzítését is. Ez utóbbi és az építészeti alkotások kapcsolatára vonatkozóan azonban a törvény már nem tartalmaz kifejezett speciális rendelkezést.

A szabad felhasználás jogszabályban lefektetett eseteit vizsgálva a szerzői jogi védelemben részesülő képző- és iparművészeti, valamint építészeti alkotások, illetőleg a művészi fényképek tekintetében két kérdésben kellett feloldani a szerzői jogosultságok merevségét. Ennek keretében egyrészt biztosítani kellett a szabadban, nyilvános helyen állandó jelleggel felállított alkotások látképének levelezőlapok vagy fényképfelvételek céljára, díjazás nélkül történő felhasználását, másrészt pedig lehetővé kellett tenni a tudományos

⁶⁵ rSzjt. 44. § (2)–(3) bek.; Csillag 78.; Petrik 233–234.

⁶⁶ Petrik 233.

⁶⁷ rSzjt. 10. §

⁶⁸ rSzjt. vhr. 7. § (1) bek.; Csillag 94-95.

⁶⁹ Petrik 44.; *Kézikönyv* 322.

⁷⁰ Csillag 114.

előadások, valamint az oktatás keretein belül bemutatott alkotások reprodukcióinak vagy művészi fényképeinek az ingyenes felhasználását is.⁷¹

A technikai fejlődés, valamint a tömegközlelési és szórakoztatási igények és lehetőségek megnövekedése folytán egyre inkább előtérbe kerülnek a korábban jellegzetesen egyéninek tekintett alkotómunka közösségi vonásai is, gyakoribbá vált, hogy szerzői jogi védelem alatt álló alkotások munkaviszony keretében jönnek létre (például építési tervezőirodák, ipari formatervezés esetében). Ezekkel a társadalmi fejlődés eredményeként megváltozott viszonyokkal számol a törvény, amikor rendezi a munkaviszony keretében alkotott művekkel kapcsolatos kérdéseket, amelyeket az építészeti alkotások esetében is alkalmazhatónak tartunk. A törvény elvi kiinduló pontja az, hogy a megváltozott feltételek között, kollektívában kifejtett szerzői tevékenységben is egyéni alkotó munka nyilvánul meg, amelyet szintén védeni kell. Másrészt számolni kell azzal, hogy ezt a munkát szervezetek teszik lehetővé és segítik elő abból a célból, hogy a munka eredménye társadalmilag felhasználásra is kerüljön. E két követelmény egyidejű kielégítése az alkotói és a munkáltatói érdekek alkalmas kiegyenlítését kívánja meg.⁷² A munkaviszonyban alkotott művek felhasználására vonatkozó rendelkezésekből fakadó egyes megszorítások a munkajogi kötöttség folytán adódnak, a munkáltató szervezet keretében a szerző művén az arra illetékes felettes változtathat akkor is, ha ezzel a szerző nem ért egyet (például az építőművész elgondolását megtestesítő tervet a tervezőiroda átdolgozhatja, megváltoztathatja), ekkor viszont a szerző igényelheti a névfeltüntetés mellőzését.⁷³

3. Összegzés

A szellemi alkotások jogterületének magyar szabályozása, az alapvető kódexek a XIX. századra nyúlnak vissza. A modern kodifikációs törekvések – a történelmi fejlődés sajátosságaiból folyó késéssel – a reformkorban bontakoztak ki, amelyek közül a szerzői jog területén a Szemere Bertalan nevéhez fűződő törvényjavaslatok érdemelnek említést. A szabadságharc leverése, illetőleg a kiegyezés után lényegében az osztrák törvények kerültek alkalmazásra. A XIX. század dereka táján azonban hazánk irodalmi, tudományos és politikai élete is fellendült, amelynek erőteljes segítsége volt a sokszorosítás, hisz így az egyre több, változásra vágyó emberhez eljuthattak a magyar gondolatok. A fejlődéssel egyidejűleg

⁷¹ rSztj. 45. §; Csillag 79., 86., 118.; Petrik 234–235.

⁷² Petrik 76.

⁷³ Csillag 176.

érkeztek panaszok a szerzői jogokkal való visszaélésekről is. Az élet egyre fokozódó igényei és a szellemi javak élénkülő forgalma, valamint a sajtó felszabadítására irányuló politika a szerzői jogok önállóbb fejlődését is magával hozta. Magyarországon a szerzői jogok kibontakozása az államjogi kapcsolat következtében Ausztriához hasonlóan ment végbe eleinte, majd e kapcsolat megszűntével önálló fejlődésen ment keresztül. A második világháború következményei, a központi irányítású szocialista gazdasági-társadalmi rendszer kialakulása még inkább előtérbe állította ezt a követelményt. Ez a jogág ekkor is megőrizte fő hagyományos vonásait, ami nem utolsó sorban a több évtizedes nemzetközi szerződéses tagságoknak is volt köszönhető. A szellemi alkotások jogterülete – a lényeges elvek sérelme nélkül – állandó fejlődést mutat. Mint kialakulásánál, így a modern fejlődési tendenciák megjelenésénél is a gazdasági körülmények és a műszaki feltételek változásai jelentik a fő hajtóerőt. A történeti fejlődés általános vonásai a jogterület a magyar fejlődésen is tükröződnek. Az 1884. évi XVI. és az 1921. LIV. törvénycikkek, valamint az 1969. évi III. törvény megoldásainak összevetéséből világosan látható az a fejlődési ív, amelyen e jogág keresztülment, valamint az, hogy a szerzői jog szabályozása a technikai fejlődés által támasztott kihívásoknak megfelelni akarván miképpen újul meg, és értelmez át szabályozási koncepciókat újra és újra.